

כתובות סב

יו"ט שני של פסח- היום יום אחד לעומר-תשע"ה

משה שווערד

בדף יש קשרים לתלמידי רבי עקיבא שמתו בזמן ספירת העומר

1. תוספות מסכת כתובות דף סב עמוד א

אלא אורחא דמילתא כמה - פי' בקונטרס שלא ישא עליו חטא ואפי' הוא יכול לפתותה וא"ת והיאך יצא ר"ע וכל הנהו דלקמן וי"ל דהתם בלא פתוי היו שמחות שהיו בעליהן הולכין ללמוד תורה ולהיות תלמידי חכמים ואדרבה אדעתא דהכי נשאו שילכו ללמוד תורה ונראה לר"י דאפועלים קאי ולא אתלמידים דהא אפי' שלא ברשות יוצאין לעולם ל' יום ויהזור לביתו יום אחד והכא קרא קאמר חדש בביתו או ב' חדשים למ"ד דאע"פ שהוא ברשות אלא אפועלים קאי וקרא נמי דמייתי בפועלים איירי וא"ת והיכי קאמר בסמוך שאני התם דאית להו רווחא פועלים דמתני' נמי אית להו רווחא וי"ל רווחא דהתם דמלאכת המלך נפיש.

2. ריטב"א על מסכת כתובות דף סב/א

אורחא דמילתא כמה. פי' רש"י ז"ל שלא ישא עליו חטא, וא"ת א"כ היאך שהה ר"ע י"ב שנה ברשות, ויש מתרצים דהכא בפועלים קיימי אבל בתלמידים כל שנתנה לו רשות אין כאן נשיאות חטא, ואחרים תירצו דאפילו לתלמוד תורה [יש נשיאות חטא וכדפרש"י ז"ל לקמן שאני התם דאיכא ריוח ביתא מה שאין כן ליוצא לתלמוד תורה] דליכא ריוח ביתא וההיא דרבני עקיבא שניא היא שפסק עמה בשעת קידושין וזה יותר נכון, ואחרים פי' אורחא דמילתא כמה אם נתנה לו רשות סתם בלא קביעת זמן (נימא הא סתמא) [כמה יהא סתמו] וגם זה נכון:

3. ספר פרדס יצחק

א' גמ' [אורחא דמילתא כמה] זכור' זרב נבי מ"ט לא אמר בזהויה. לכאורה אינו מובן דנהי דחזין דפעמים היו נביהם שני חדשים, מ"מ הא חזין מקרא אחרונה דפעמים היו נביהם רק חדש אחד ואפי"ה לא קפיד האשה ושפיר יליף רב מנייה וכמו שכתבתי לעיל דף ס"א ע"ב, ט"ו², ואפשר ליישב דמ"מ הק' הגמ' דאם איכא דסגי בחודש אחד א"כ למה קפיד שלמה המלך לשלחם לנביהם ב' חדשים, וע"כ חזין מהתם דאם אינם נביהם לנ' חדשים קפיד האשה, וא"כ ע"כ הא דכתיב בקרא דמייתי רב שהיו נביהם חדש אחד היינו משום דאית להם רווחא ולכן לא קפיד האשה דאל"כ תיקשי קראי אהדדי, אבל בעלמא קפדה וריוחא שיהיה נביהם שני חדשים, וא"כ קשה האין יליף רב מנייה לת"ת דליכא הרווחא, וע"ז תי' דלעולם ליכא חילוק בין יש להם רווחא לאין להם רווחא, והא דשלמה שלחם לנביהם לנ' חדשים היינו משום דאפשר ע"י אחר, משא"כ בעבודת בית המלך לא אפשר ע"י אחר ולכן סגי בחודש אחד, וה"ע בת"ת לא אפשר ע"י אחר².

4. ספר פרדס יצחק

א' גמ' ואת אמרת בני פירקי. עיין ברש"י (ד"ה מנדדות), ולכאורה אינו מובן דנהי שמנדדות שינה מעניהם מ"מ אחר שיבואו בעליהם לנביהם יבולים לשמש מטתם כיון דלניס כל יום נביהם ז"ל דכיונה הגמ' דודאי לא חייבו חכמים לשמש בכל יום כיון שהם באים מאוחר כל כך ואין להם פנאי כל כך וישין בשיטה כסס רש"י במהדו"ק שביאר דכיון שהם מנדדות שינה מעניהם כדי שבעליהן ילמדו תורה בלי ביטול כלל, א"כ האין איתא לומר שהם משמשים מטותיהם בכל יום, דפשיטא שאינם עושים קן, משום ביטול תורה².

5. ספר פרדס יצחק

רש"י ד"ה שאני התם דאית ליה הרווחא וכו', אבל ת"ת מצוה דיליה הוא. לכאורה משמע דר"ל דאין לה סוס שבר של המנוה ולכן אין לה ריוח, והוא תמוה דהאין שייך לומר דאין לה שבר במה שמסייעים לבעלה ללמוד תורה, ובהדיא אמרינן במס' ברכות ודף י"ז ע"א דנשים זכין במה דנטר להו לנצרייהו, ופי' רש"י שם דיש להם שבר במה שמממנות לבעליהן ונותנת להם רשות ללכת ללמוד תורה בעיר אחרת, והכא מיירי בנותנת רשות, ואפשר לומר דמ"מ אינה מכירה שיש לה שבר על זה ולכן קפדה במה שהוא אינו בניח לזמן מרובה, ועוד י"ל דהאשה אינה מסכמת רק אי יש לה ריוח בעולם הזה, וא"כ בשלמא אי היתה מקיים מצוה של לימוד התורה ממש במה שהבעל לומד שפיר יש לה ריוח בעולם הזה דהא הוא אחד מן הדברים שאוכלים פירותיהם בעולם הזה, אבל כיון דאין לה מצוה של תלמוד תורה אלא מצוה של סיוע לתלמוד תורה וע"ז אין אוכלים פירות בעולם הזה לכן אינה מסכמת, ואע"ג דהבעל יזכה בפירות בעולם הזה מ"מ אפשר שיבא לידי אחר, שלא תהיה תחתיו.

6. תוספות מסכת כתובות דף סב עמוד ב

רוצה אשה בקב ותיפלות כו' - תימה דאמרינן לעיל שאני התם דאית להו רווחא ושמא עבודת המלך איכא רווחא טפי.

7. שיטה מקובצת מסכת כתובות דף סב עמוד א

דאפשר על ידי אחרים לפיכך עומדים ב' חדשים בביתם. דאית להו רווחא שמתפרנס בעלה מבית המלך לפיכך יכול לצאת חדש לעבודת המלך אבל בדוכתא אחריתי ליכא למשמע מהכא דליהוי חדש חוץ מביתו ולית ליה הא דאמרן לקמן רוצה אשה בקב ותיפלות כו'. רש"י במהדורא קמא.

8. ספר פרדס יצחק

גב' הוה קא הוי קמיה עמודא דנורא. עיין בשיטה נשם רש"י במהדור"ק שפי' שהיה מפני כבודו על שמקיים מצוה עונה בשעתה, ועיין במהר"ל שכתב דעמודא דנהורא היינו שהשכינה מוליכתו לביתו.

9. ספר קובץ שעורים ח"א - מסכת כתובות דף סב/א

(רח) דף ס"ב. כשגגה שיוצא מלפני השליט ונח נפשיה. הנה בכל מקום שמצינו כי ברכותיהן וקללותיהן של צדיקים מתקיימות הטעם פשוט, כי רצון יראיו יעשה, אבל הכא א"א לומר כן, דהא לא היה רצונו כלל שימות, ומוכח מכאן, דהדיבור של פה קדוש פועל בטבע אפילו בלי שום כונה, כמ"ש ואשים דברי בפיך לנטוע שמים וליסד ארץ, והוא כמו הגרזן החוצב גם בלא כונה רק מטבעו, כן הוא גם דיבור האדם, אלא שאם טימא שפתיו בדיבורים אסורים הוחלש כוחו, כמו הסכין שעלה עליו חלודה הרבה שאין בכוחו לחתוך עד שיסירו החלודה ממנו.

10. מהרש"א חידושי אגדות מסכת כתובות דף סב עמוד ב

אמר רבי ח"ו פסולא איכא כו' ור' חייא אתי משמע כו' פרש"י וזהו הפסול שרבי היה מבית דוד ולא היתה בת הבאה משמע הוגנת לרבי כו' עכ"ל וק"ל לפירושו וכי מלכי בית דוד היו נושאים נשים דוקא מבת מלכים ולולי פירושו היה נראה לפרש דה"ק ח"ו דניתלי סיבת מיתתה בפסול דחד מינן אבל יש לתלות מיתתה במלתא אחריתא וע"ז עיינו אם יש לתלות בפסול ומצאו שאינו אבל היו ממשפחה אחת מישי וק"ל:

11. שו"ת חתם סופר חלק ה (חושן משפט) סימן ט

... ומנהג אבותינו ורבותינו הקדמונים ניהג: שהרחיקו נדוד מביתם, להרחיק עצמם מגעגועי אבותם ומדאגת אשה ובנים. ואפי' רבינו הקדוש, אשר כל ישראל השכימו לפתחו, ושכחתי מתיבתא גב' טפי, כמבואר פ"ב דנדה, דף י"ד ע"ב. מ"מ.

פסיק לר"ש ברי', למיזל לבי רב תריסר שני. כמבואר במס' כתו', ס"ב ע"ב. ואפ"י מא"י לחו"ל, נדדו ללמוד תורה. אע"ג, שהי' שם בא"י ישיבות. [עוד עיין מראה מקום 12 & 25 לדרך עה לקמן]

12. ספר פרדס יצחק

י גבו' פסקו ליה תרתי סרי שנין. כן מלינו כמה פעמים
בסוגין שהיו הולכים י"ב שנים ללמוד תורה, י"ב ומה
דוקא סבסו זה, ועיין במהרש"א לקמן ודיה חזי ימינו שביאר מסיס
די"ח שנים לתופה וכן שלשים לפת, ובשנים חלו עיקר לימוד
התלמוד מקבלת מרבנותיו כשלינו עדיין מטופל בבניס

13. ספר בניהו בן יהודיע על כתובות דף סב/ב

שם פסקו ליה תרתי סרי שנין. נ"ל בס"ד טעם למספר זה, כי תורה שבעל פה היא ששה סדרים כנגד חסד גבורה תפארת נצח הוד ויסוד, לכן פוסקים ששה שנים כנגד ששה הנוכרים, דבהכי מסתייעא מילתא טפי, אך יש שתי מיני לימוד, האחד הגרסה להיות לו בקיאות במשניות, והשני העיון והסברה, וכמו שצריך ללימוד זה ששה שנים, כן צריך ללמוד זה ששה שנים, לכך פוסקין י"ב שנים, אך יש שאין פוסקים אלא ששה בשביל לימוד הגרסה בלבד, אבל לימוד השני יניחו אותו עד אחר נישואין. ובה נ"ל בס"ד רמז הכתוב [ויקרא כ"ה ג'], שש שנים תזרע שדיך. בשביל לימוד הגרסה, ושש שנים תזמור כרמך, בשביל לימוד הסברה, ואז ואספת את תבואתה, שתוכל אז לחדש חדושי תורה ולאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא. ועיין בשער הפוסקים בסוד הפסוק עומד על שני עשר בקר, במלכים א' סימן ז' [כ"ה], ועיין בשער מאמרי רשב"י פרשת תרומה דף י"א, והמשכיל יבין טעם נכון בעזרת השם יתברך:

14. ספר פרדס יצחק

י גבו' ר"ע רעיא דרבן כלבא שבוע הוא חזיתיה ברתיה.
לכאורה מנואר מכאן דר"ע היה רעיא של בנו דכלבא
שבוע ולא רעיא דכלבא שבוע עלמנו, ולפי"ז כשאמר חזיתיה ברתיה
נ"כ אפשר לפרש דהיינו ברתיה דבנו דכלבא שבוע דהיינו נכדו,
אזנא עיין במס' נדרים דליחא שם ברתיה ד"דבר" דכלבא שבוע
ומתקי שם המהרש"ל, וכן מנואר בהדיא במס' נמוס' שנת ודף
ק"ג ע"א. דיה ידו יחשבו ובמס' נ"ב ודף ק"ג ע"א. דיה ומטו דיתיה
כחו דכלבא שבוע עלמנו, ואפשר דהא דקאמר הכא "בן" כלבא
שבוע אין הכוונה לבן דכלבא שבוע אלא הוא מלשון חשיבות¹⁰.

15. ספר פרדס יצחק

י גבו' [דהוה צניע וכו'על"כ וכו' איקדשא ליה בצינעא'¹¹
וכו'] אייתי בהדיה תרי סרי אלפי תלמידי.
מנואר מכאן דכבר למד עם תלמידים בתחלה, וי"ע מס'
דאמרינן בספרי (בפרשת ואלת הנרה)¹² דארבעים שנה עסק ר"ע
בפרקמטיא¹³ וארבעים שנה למד וארבעים שנה לימד, אלמא
דנתחלה לא לימד עם אחרים, ואולי כוונת הספרי דנארבעים
שנה האחרונים היה רבן של ישראל ולימד תורה לכל כלל ישראל,
אבל קודם מכן היו עדיין רבותי בחיים¹⁴, אבל ודאי שהיה לו
תלמידים גם קודם לכן¹⁵

16. תוספות מסכת כתובות דף סב עמוד ב

דהוה צניע ומעלי - והא דאמר באלו עוברין (פסחים מט:): אמר ר"ע כשהייתי עם הארץ הייתי אומר מי יתן לי תלמיד חכם ואנשכנו כחמור משמע דלא הוה מעלי איכא למימר דהתם לאו משום שהיה שונא תלמידי חכמים אלא משום שהי' סבור שמתגאין על עמי הארץ מפני תורתן והיו תלמידי חכמים שונאים אותם וגם משום שלא היו מניחין אותם ליגע בהם כדאמרינן (חגיגה דף יח:): בגדי עם הארץ מדרס לפרושים אבל מכל מקום שומר מצות היה, רבינו תם.

17. ספר פרדס יצחק

לד' תוס' ד"ה דהוה צניע ומעלי, והא דאמר באלו עוברין וכו'. יל"ע למה לא תוי' התוס' בפשיטות דנהי דקודם מכן היה עם הארץ מ"מ אח"כ עשה תשובה ואחר שטעה תשובה לאה נרמיה דכלגא שנוע דהוה צניע ומעלי, ואפשר לומר משום דמסתבר טפי דעשה תשובה בשביל קינה, ולכן סברי התוס' דאם איתא דהיה רשע ועשה תשובה, מסתמא הסיבה דעשה תשובה הוא משום דלגא לינשא לנרמיה דכלגא שנוע, ולכן הק' התוס' דהאיך קאמר קודם מכן דהוה צניע ומעלי.

18. ריטב"א על מסכת כתובות דף סב/ב

ר"ע רעיא דבן כלבא שבוע הוה חזיתיה ברתייה דהוה צניע ומעלי. וא"ת והא דאמרינן בפסח ראשון אמר רבי עקיבא כשהייתי עם הארץ הייתי אומר מי יתן לי תלמיד חכם ואנשכנו כחמור, וי"ל שזהו קודם לכן אבל אחרי כן חזר למוטב שהיה צנוע ומעלי ואח"כ קבע עצמו לתורה כדאיתא הכא:

19. ספר בניהו בן יהוידע על כתובות דף סב/ב

שם חזיתיה ברתייה דהוה צניע ומעלי. פירוש ראתה בו שתים שהם מקצוע גדול ויסוד אמיץ להשגת התורה והחכמה, והם האחת הצניעות, דכתיב [משלי י"א ב'] ואת צנועים חכמה, והשניה היראה, דאמרו רז"ל [אבות פ"ג] כל שיראתו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת, וזהו צניע בצניעות, ומעלי ביראת שמים:

20. ספר בניהו בן יהוידע על כתובות דף סב/ב

שם אמרה ליה אי מקדשנא לך אזלת לבי רב. י"ל אם היא נפשה אוותה להנשא לבעל שהוא תלמיד חכם הא כמה חכמים היו באותו הדור שהם ודאי שלמים ביראת שמים וצנועים, ותוכל להנשא לאחד מהם ברשות אביה, ולמה בחרה ליקח עם הארץ על מנת שילמוד תורה ויהיה תלמיד חכם, וגם שהוא דבר שלא מדעת אביה, הא ודאי מי שהוא כבר שלם בחכמה ויראת שמים עדיף טפי. ונ"ל בס"ד כי היתה אשה משכלת וחכמנית, ויודעת שהאשה פטורה מתלמוד תורה, ורק יהיה לה חלק בעסק התורה מחמת בעלה, אך אמרה זה החלק המגיע לה מבעלה הוא בתורת צדקה ואינו מן הדין, לכן בחרה באדם שהוא עדיין לא גמיר כלל, ורק על ידה יהיה גמיר וחכם, דעתה יהיה לה חלק וזכות בעסק התורה שלו מצד הדין. ושוב ראיתי קרוב לזה בספר עיון יעקב ז"ל:

21. ספר בניהו בן יהוידע על כתובות דף סב/ב

שם איקדשא ליה בצנעה ושרתיה. מלשון הגמרא כאן משמע דשלחה אותו ללמוד תורה קודם שנשאה, ובגמרא דנדרים פרק שישי [דף נ' ע"א] איתא להדיה דנשאת לו בעניותו דמשמע קודם שלמד תורה, ונראה בודאי דכך היה מעשה, שהיא נתקדשה לו בצנעא, כדי שלא ידע אביה ויקפיד, ולכך לא נשאת לו, דאם תנשא ידע אביה, ושלחה אותו ללמוד תורה, כי אמרה אחר שיהיה חכם אז אם ישמע אביה יטב בעיניו ולא יקפיד, אמנם אחר שהלך ללמוד תורה נודע לאביה שנתקדשה לו, וגרשה מביתו, וכששמע רבי עקיבה שגירשה אביה מביתו אז חזר אצלה לישאנה, כי הסיבה שמנעה הנשואין בטלה, והוא עדיין לא למד תורה, ונשאה ונתעברה ממנו, ואז הלך עתה ללמוד תורה, וישב כ"ד שנים כדמסיק בגמרא. ונראה דישב עמה אחר נשואין שנה אחת, ככתוב [דברים כ"ד ה'] נקי יהי לביתו שנה אחת, ולכך ילדה בעודו שם:

ודע כי באבות דרבי נתן פרק שישי איתא, דהיה לו בן גדול כשהתחיל ללמוד תורה, ולמד הוא ובנו ביחד, ומוכרח לומר דהוא היה לו קודם אשה והוליד ממנה בנים ובנות, ונפטרה אשתו, ואח"כ נתגלגל דבר זה שקידש בת כלבא שבוע, שבעת דאמרה לו מנסיבנא לך לא היה לו אשה שכבר נפטרה, וזה הבן שלמד עמו תורה היה מאשתו הראשונה, ושם מפורש אחר שהלך ללמוד תורה היה עושה איזה מלאכה בקצת שעות מן היום, והיה שולח פרנסה לאשתו רחל בת כלבא שבוע, והמעשה שלו איך היה מתנהג בפרנסה בזמן שהיה לומד תורה מתוך עניות, הובאה באבות דרבי נתן באורך, יע"ש:

22. ספר פרדס יצחק

י"ו נבי' שמעיה לחהוא סבא. פי' שמעיה מאחורי הדלת דההוא סבא אמרה לאשתו עד כמה וכו', והנה ידוע דכל מקום דאיתא סבא היינו אליהו הנביא וכו' לטוב, אמנם קשה לומר כן הכל דהא כמס' נדרים קרי ליה "רשע" (נ"ח)

23. ספר בניהו בן יהוידע על כתובות דף סב/ב

שם שמעיה לההוא סבא. אפשר לפרש על פי הכלל הידוע, דההוא סבא הוה אליהו זכור לטוב, ואמר לה דברים אלו כדי שישמע רבי עקיבה תשובתה, ויחזור קודם שיתראה עמה פנים בפנים, והוא היה שלוח מן השמים לדבר זה. מיהו בנדרים פרק וא"ו [דף נ' ע"א] איתא, שמע מאחורי ביתיה דקא אמר לה חד רשע לדביתהו שפיר עבד לך אבוך, חדא דלא דמי לך, ועוד שבקך ארמלות חיות כולהון שנין, אמרה ליה אי מינאי דילי ציית להוי תרתי סרי שנין אחרני, ע"ש. ואפשר אין סותרין הגמרות זה את זה, ותרווייהו איתנהו, והיינו כאשר נדמה לה אליהו זכור לטוב בדמות סבא ודבר עמה דברים אלו דאיתא כאן, והשיבה לו כדאיתא, היה עומד שם אדם רשע, ובשמעו תשובתה לההוא סבא חרה אפו ואמר לה שפיר עבד לך אבוך וכו' כדי לקנטרה ולהכעיסה, והיא לא נתכעסה מדבריו אלא השיבה לו בהשקט רוח אותם דברים שהשיבה לההוא סבא, שחזרה ואמרה אותם פעם שנית לאותו רשע, ואפשר גם זה היה בהשגחה מן השמים, שיחזור אותו רשע ויאמר לה כן, כדי שהיא תחזור ותשיב דברים אלו פעם שנית, ורבי עקיבה שהיה עומד בחוץ, ששמע כל הדברים מתחלה ועד סוף, נתחזק לכו בחזקה יותר, דהשתא שמע דברים אלו מפיה פעמיים, שנותנת רשות ברצון לב שישאר שם, ולכך הסכים לחזור תכף. ונראה דגם על עת שהלכה להקביל פניו, דכאן אמרו דשכונתיה אמרו לה עיצה טובה, ובנדרים איתא דאחד רשע דבר עמה אונאת דברים, אין סתירה מזה לזה, אלא הא והא איתא, וכאן הביא מסדר התלמוד דברי השכינות, ובנדרים הביא דברי אותו רשע שהיה מאנה אותה בדברים:

• ספר בניהו בן יהוידע על כתובות דף סג/א

והנה בגמרא אמרו על רבי עקיבה חי ק"ך שנה, וארבעים שנה היה עם הארץ, וארבעים שנה למד, וארבעים שנה לימד, ואין זה סותר למאמר דהכא דקאמר באותם כ"ד שנה למד ולימד כ"ד אלפים תלמידים, דלעולם אלו הכ"ד שנים הראשונים דנקיט כאן המה היו בארבעים שנה האמצעיים, ובעת שבא עם כ"ד תלמידים היה בן ס"ד שנה, ומה שאמרו ארבעים שנה למד, היינו מאחר שבמשך הארבעים שנה היו רבותיו קיימים, ולא יבצר מהיות לומר איזה חידוש כל זמן שהם בחיים, להכי קאמר ארבעים שנה למד, דנקיט על חלוקה זו של ארבעים שנה בלימוד של עצמו ולעולם באלו הארבעים שנה לימד גם כן לאחרים, דאחר שעבר מהם כ"ד שנים היה לו כ"ד אלף תלמידים, אך אחר ארבעים שנה נפטרו כל רבותיו, ולא נשאר אחד מהם, ואז הוא לא היה לו ממי ללמוד, ומעתה לא היה אלא ללמד לאחרים דוקא, ולכך עשה חלוקת ארבעים שנה האחרונים על שם לימוד שהיה מלמד לאחרים, ולזה אמר ארבעים שנה לימד:

24. ספר שיחות מוסר |מאמר כד תשל"א|

ובכתובות (סב ב') אי' ר'ב רחומי הוה רגיל דהוי אתי לביתי' כל מעלי יומא דכפורי, יומא חד משכתי' שמעתתי', הוי מסכיא דביתהו (היתה אשתו מצפה), השתא אתי, השתא אתי, לא אתא, חלש דעתה אחית דמענתה מעיניה, הוה יתיב באיגרא, (הי' רב רחומי יושב בעליה), אפחית איגרא מתותי', ונח נפשי'.

ומיכן למדנו, שהעונש על חטא שבין אדם לחבירו אינו כדי לספק את הנפגע, שהרי במקרה שלנו הי' זה עונש גדול שאף היא סבלה ממנו יותר מכולם, שהרי על איחור קל הזילה דמענה, וכמה דמענות הזילה כאשר אבדה את אישה לגמרי. אלא הוא שאמרנו, כי הפגיעה שבין אדם לחבירו היא אש אוכלת, וכל השולח יד נכונה באש, ולא בתור עונש כלל אלא כחוק טבעי ומציאותי.

25. ספר שיחות מוסר |מאמר ב תשל"ב|

וכן הוא אפי' במי שגורם צער לחבירו בלא שיתכוין כלל, ולא ימלט מן העונש החמור הבא על בין אדם לחבירו, וכמו שמצינו בגמ' (כתובות ס"ב ב') ר'ב רחומי הוה רגיל דהוי אתי לביתי' כל מעלי יומא דכפורי, (ובמאמר המוסגר, דוקא בערב יוהכ"פ עזב את רבו ואת ישיבתו וחזר לביתו, כי כאמור ביום זה על האדם להשגיח ולתקן כל עניני בין אדם לחבירו), יומא חד משכתי' שמעתתי', הוי מסכיא דביתהו (היתה אשתו מצפה), השתא אתי השתא אתי, לא אתא, חלש דעתה אחית דמענתה מעיני', הוה יתיב באיגרא (הי' רב רחומי יושב בעליה), איפחית איגרא מתותי' ונח נפשי'.

והרי שלא בכונה נתאחר רב רחומי דמשכי שמעתתי', ואעפ"כ מאחר שגרם לאשתו חלישות הדעת, נח נפשי'. וע' מש"כ במאמר הנ"ל שאף מיכן אנו למדים כי חומר הדין שעל בין אדם לחבירו אינו עונש גרידא, אלא כאש אוכלת הוא, שהרי במקרה דנן נפגעה מן העונש אשתו של רב רחומי יותר מכולם, שאם על איחור קצת "אחית דמענתה מעיניה" וחלשה דעתה, כמה סבלה בהגיע לאזניה בשורת איוב כי מת בעלה ולא יבא עוד לביתו לעולם, ואי"כ מדוע נענש רב רחומי במיתה, אלא שלא הי' הדבר עונש אלא מדרך הטבע, שהטביע הבורא ית' בעולם שכל הפוגע בחבירו כאילו הפיל עצמו לתוך כבשן האש.

26. ספר שיחות מוסר [מאמר טז תשל"א]

וזו עיקר עבודת האדם לחדש את הרגשות מדי שעה, ולשמור על הלב לבל יצטנן בעבודת ד', ולא תהי' יראתו "מצות אנשים מלומדה". (עיין עוד במאמר כבודת של תורה).
אנו מוצאים במצות סיפור יציאת מצרים הלכה מיוחדת מתקנת חכמינו ז"ל, כי המצוה התקיים דוקא ע"י שאלה ותשובה, ואפי' מי שאין לו בן שואל לעצמו, וטעם הדבר, כי אכן מצוה זו קשה לקיימה כראוי, שענין סיפור הוא לספר סיפור חדש, ולהגיד לבנו מה שאין הבן יודע, אבל בשעה ש"כולנו חכמים כולנו נבונים כולנו יודעים את התורה" קשה הדבר לקיימו.
לכן תיקנו חז"ל תקנה זו של שאלה ותשובה, דבר המקרב ומגביר קצת את ההתענינות וערנות החושים למה שהי' ואיך שהי', ואף כששואל אדם את עצמו הדבר גורם ליתר ענין ב"תשובה".
וכן מה שתיקנו חז"ל לעשות ב' טיבולין ועקירת השלחן, הכל כדי שישאלו התינוקות, ובאין תינוקות, עושה כן לעצמו והרגשתו מתחזשת ומתערענת כקרבו.
ומשום כן אמר ר"ג, "כל שלא אמר שלשה דברים הללו, לא יצא ידי חובתו, ואלו הן פסח מצה ומרור, אמר רבא מצה צריך להגביה, מרור צריך להגביה", [פסחים קי"ז], וכן נוסח ההגדה "מצה זו" "מרור זה", (ע' רמב"ם פ"ח מהל' חמץ ה"ד), כי ראיית המצה והמרור בעינים, מעוררת החושים, ורגשותיו מתחדשים בלבו.

אמנם סכנה גדולה טמונה בפרק זה של "בין-הזמנים" וכפח יקוש לבן הישיבה, וכמו שמצינו ברכי אליעזר בן ערך, גדול תלמידי ריב"ז ומכריע את כף המאזנים כנגד כל חכמי ישראל (לדעת אבא שאול משמו של ריב"ז), שהי' כמעין המתגבר, ופי' הראשונים שהי' לבו נובע דברי תורה כמעין שנובע מים חיים מעצמו, ולמרות כל זאת כיון ש"אימשיך בתרייהו (במשך אחרי היין והרחיצה, רש"י) איעקר תלמודי", כי הדר אתא קם למיקרי בטפרא, בעא למיקרי החדש הזה לכם, אמר החדש היה לבס", (שבת קמ"ב) וכתב

המהרש"א ז"ל "ונפל טעות זה בפיו לפי עינינו, שנעשה לבו לב אבן נחרש מלתבין, אחרי אשר הי' לבו כמעין המתגבר בחבורו לחכמים" עכ"ל.

מי לא ירא ויפחד מתפסק בלימוד התורה, אם הפסק "מזיק" כה נורא, עד שהופך את ה"מעין המתגבר" את הלב הנובע נהרי נחלי תורה ללב אבן וחרס, מה נענה אבן אזובי קיר, ולא רק בפוסק מלימודו כך, אלא אפי' הפסק ועזיבת "חיבור חכמים" דהיי' הישיבה, אף זו כן וכמעשה דר"א בן ערך.

בא וראה כיצד נהג רבי עקיבא בשונו לביתו לאחר י"ב שנה שלמד תורה לפני ר' אליעזר ור' יהושע, "שמע מאחורי ביתו דקאמר לה חד רשע לדביתהו וכו', אמרה לי' אי צאית לדילי ליהוי תרתי סרי שנין אחרנייתא, אמר ר' עקיבא הואיל ויהבה לי רשות איהדר לאחורי, הדר אזל הוה תרתי סרי שנין אחרנייתא". (נדרים נ א').

וקשין הדברים להולמם, לאחר פרידה של י"ב שנה מאשתו שעזבה חיי עושר והלכה אחריו בעוני ובמצוקה, למה לא נכנס לרגע קט לשמח את לבה, והרי כבר נודע לו שלא תעכבנו מלחזור לתורתו עוד י"ב שנה, ואיה הכרת הטוב. (כפי שאמר ר"ע אח"כ "שלי ושלכם שלה הוא").

אלא על כרחיו אנו צריכים לומר, כי ידוע ידע ר' עקיבא את הסכנה הכרוכה בכניסה הביתה, ואפי' יכנס לרגע אחד בלבד, מי יודע אם יוכל להמשיך באותה מדה שהיתה בו כל י"ב שנה, כי הפסק כל דהו גורם לירידה.

וכן מצינו בגמ' (כתובות ס"ב ב') "ר' חנניה בן חכינאי הוי קאזיל לבי רב בשלהי הלול' דר' שמעון בן יוחאי, אי"ל איעכב לי עד דאתי בהדר, (המתן לי עד שיכלו ימי חופתי ואלך עמך לבי רב, רש"י) לא איעכבא ליה", וכו' יעו"ש.

וכתב שם המהר"ם שיף וז"ל אי"ל איעכב לי עד דאתי וכו', יש לראות לכאורה מה השמיענו בזה, עכ"ל. ולכאורה דבר גדול השמיענו שאעפ"י שאם לא ימתין לרשב"י לא יהי' לו חבר טוב כמותו ללמוד תורה, מ"מ לא המתין, כי סכנת ההמתנה ואפי' לזמן מועט גדולה מאד, וכדאי לותר על חברותא כדרשב"י ובלבד שלא להפסיד רגע של עלי' בישיבה.

27. ספר שיחות מוסר [מאמר ו תשל"ג]

כיוצא בדבר זה, מצאנו בגמ' כתובות (ס"ב ב) במעשה דרבי חנניה בן חכניאי, שגלה לבי רב ללמוד תורה ל"ג שנים, אחרי שחזר נכבס לביתו פתאום, והיתה אשתו שקועה בעבודת הבית, כיון שהרימה ראשה וראתה אותו, פקע לבה ופרחה נשמתה, ופירש"ש שנדמה ללבה פתאום שזה בעלה, ולפיכך מתה. וביאור הדברים הוא, שנדמה ללבת שזה בעלה, בטרם שהבחינה בו היטב בעיניה, ואילו היתה מבחנת בו בבירור קודם, הרי מראית עיניה אל רגשת לבה, היתה שהיה קלה זו מצבנת את געגועיה אל אישה, שהיתה מצפה לו זה ל"ג שנה, והיה הדבר מתקבל על לבה השמח, אבל עכשיו שנדמה ללבה בטרם שהבחינה בעינה, גברו געגועי השמחה של הפגישה הפתאומית, ולכה לא היה יכול לעמוד בה.

ועל דרך זה הסברנו מעשה חושים בן דן (המבואר בגמ' סוטה ל"ג א), בעת קבורת יעקב במערת המכפלה, דאזא עשו וקא מעכב, שטען שמקום הקבורה שייך לו, השיבו לו, שיעקב קנה אותו מקום ממנו, ביקש עשו שטר מכירה, אמרו, השטר נמצא במצרים, ובפתל שהוא קל ברגליו ילך ויביא את השטר, ומספרת הגמ' "חושים בריה דדן תמן הוה, ויקירו ליה אודניה, אמר להו מאי האי, ואמרו ליה קא מעכב האי (עשו) עד דאתי נפתלי מארעא דמצרים, אמר להו ועד דאתי נפתלי מארעא דמצרים יהא אבי אבא מוטל בבזיון, שקל קולפא מחייה ארישיה, בתרן עיניה ונפלו אכרעא דיעקב" ע"ש. ולכאורה צריך ביאור, מה העיר את חושים לקנא לכבוד אבי אביו יותר מכל בני יעקב שהיו מצויים שם, ולמה לא הרגישו כולם שאין להרשות שיהא אביהם מוטל בבזיון, עד שיחזור נפתלי מארץ מצרים, גם הדגשת הגמ' שחושים בן דן היו אזניו ככדות צריכה תלמוד. אכן נראה הביאור בזה, שכל בני יעקב ובני בניו הגלויים עמו, כיון ששמעו ערעורו של עשו על מקום הקבורה, ועמדו אתו במשא ומתן, תוך כדי כך הסתגלו לעובדה שיעקב אביהם מוטל במיטתו, ולא הרגישו בבזיון שבדבר, ברם חושים בן דן שהיו אזניו ככדות, ולא האזין לאותן טענות שקדמו, כיון שנתגלה לו פתאום שעשו מעכב מלקבור את יעקב, מיד בערה בו קנאת כבוד אבי אביו, בראותו אותו מוטל בבזיון עד שיביאו השטר מארץ מצרים, ולקח את המקל והכה בראש עשו.

28. ספר תוספת ברכה

ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם (כ"ה ח')

במדרש רבי תנחומא אמרו על זה, זהו שאמר הכתוב (מלאכי א' א) אהבתי אתכם אמר ה'. ולא נתבארה הכוונה.

ואפשר לפרש עפ"י המסופר בס' כתובות (ס"ב ב'). כי אחד מחז"ל עשה שדוכין לבנו ואירס אותו, וצוה עליו שאחר האירוסין ילך לזמן ידוע ללמוד תורה, ואח"כ יעשו הנשואין, אבל כשנפגש המשוך עם הכלה ביקש מאביו שירשה לו לעשות מקודם הנשואין ואח"כ ילך ללמוד. ואמר לו אביו, בני, דעת קונך יש בך (כלומר, מדת ח''), כי מעיקרא כתיב תביאמו ותטעמו בהר נחלתך מכון לשבתך (פרשה בשלח, ט"ז י"ז), והיינו, כי מקודם יביאם לישראל לארץ ואח"כ יבנו לו מקדש (היינו מכון לשבתך מקדש ח'). ולכסוף כתיב ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם, והיינו כי לא רצה להכות עם בנין המקדש עד כואם לארץ, אך עתה בעודם במדבר, רצה להשרות שכנתי בתוכם. וזה מרוב אהבתו אליהם, והנמשל מוכן בקל.

זהו היא כונת המדרש, ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם, זה שאמר הכתוב

29. דף על הדף כתובות דף סב עמוד ב

בגמ': בבריה דרבי, דאמר ליה בני מדעת קונך יש בך, מעיקרא כתיב "תביאמו ותטעמו" ולבסוף כתיב "ועשו לי מקדש" וכו'".
הגאון ר' שלמה קלוגר זצ"ל כותב שמוכח משם, דמאמר "ועשו לי מקדש" הוי כעין חזרה ממאמר "תביאמו" וכו'. ולפי זה י"ל, דמתחילה כשהיו ישראל יוצאי מצרים ולא חטאו בעגל, היה רצונו יתברך לעשות מיד מקדש של אש כמו שיהיה לעתיד לבוא, ולזה לא היה ראוי רק בארץ ישראל ולא במדבר, ולכך אמר "תביאמו ותטעמו בהר נחלתך מכון לשבתך פעלת ה' מקדש ה' כוננו ודיך", ויהיה מעשה שמים של אש. אך כשחטאו בעגל אם לא היה הוא יתברך משרה שכנתי מיד בתוכם, היו ח"ו נשרשים בחטא, לכך הקדים הוא יתברך להשכין שכנתי מיד. אך אז לא היו ראויין למקדש מעשה שמים, לכך אמר "ועשו לי מקדש"

שהם יעשו. אבל לעתיד לבוא יהיה בנין בית המקדש בידי שמים כמו שהיה רצונו יתברך בתחילה בשעת יציאת מצרים. וזה מה שאומרים "בנה ביתך כבתחילה", כמו רצונך בתחילה כשיצאו ממצרים, שיהיה מקדש ה' כוננו ידיך עכ"ד.

וחשבתי שאולי יש ראייה לזה, שכתוב בפרשת עקב "ואפן וארד מן ההר וההר בוער באש ושני לוחות הברית על שתי ידי" (דברים ט, טו) ולמה בער ההר באש, הלוא כתוב בפרשת יתרו "במשך היבל המה יעלו בהר" (שמות יט, יג) שאחר מתן תורה היו בני ישראל יכולים לעלות על הר סיני.

אלא אולי לפי הנ"ל א"ש, שהר סיני נהיה המקדש של אש, ומשום שבירת הלוחות ועון העגל הפסיק המעשה שמים של אש ודו"ק. (וללוי אמר)